

Aspectes introdutoris de la psicologia jurídica

Francisca Fariña
Manuel Vilariño
Ramón Arce

PID_00211369

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Psicologia i dret. Desenvolupament històric	7
1.1. Desenvolupament de la psicologia jurídica als Estats Units i Europa	7
1.1.1. Orígens	7
1.1.2. Període de silenci	8
1.1.3. L'era de la confiança: la consolidació de la psicologia forense	9
1.1.4. Dècades de 1970-1980: majoria d'edat i institucionalització acadèmica de la psicologia forense	9
1.1.5. De la dècada de 1990 a l'actualitat	10
1.2. La psicologia jurídica a Espanya	10
2. Definició de <i>psicologia jurídica</i>, consideracions legals i marcs d'actuació	13
2.1. Definició de <i>psicologia jurídica</i>	13
2.2. Marcs d'actuació	15
3. Rodes de reconeixement: identificació de persones per testimonis presencials	18
3.1. Variables que modulen la qualitat d'una identificació	18
3.1.1. Variables que cal estimar	18
3.1.2. Variables del sistema	20
3.2. Estructura i funcions de les rodes d'identificació	21
3.3. La imparcialitat en les rodes d'identificació	23
3.4. Presentació de les rodes	26
3.5. Implicacions pràctiques. Optimització i avaluació de la identificació	27
3.6. Les rodes de presos en el sistema legal	30
4. Diferències entre l'avaluació clínica i la forense	33
4.1. La importància de la simulació	33
4.2. Dels instruments d'avaluació en la pràctica clínica i forense	34
Glossari	39
Bibliografia	40

Introducció

En aquest primer mòdul s'aborden una sèrie de continguts de caràcter introductoris relatius a la psicologia jurídica, amb l'afany de facilitar que l'estudiant desenvolupi una primera impressió tan precisa com sigui possible de la disciplina.

Inicialment, es presentarà una aproximació històrica a la relació entre la psicologia i el dret; això és, com ambdues ciències van anar combinant els seus sabers fins al sorgiment de la psicologia jurídica. En aquest sentit, sense pretendre oferir una visió exhaustiva de l'esdevenir històric de la disciplina, es tractarà de les fites més rellevants des de la segona meitat del segle XIX fins als nostres dies. La revisió historiogràfica se centrarà a Europa i als Estats Units, per culminar amb una sèrie de pinzellades pròpies de la psicologia forense a Espanya.

A continuació, es durà a terme un abordatge epistemològic de la psicologia jurídica. S'observarà que hi ha diferents possibilitats terminològiques en funció del context espaciotemporal. En aquesta mateixa línia, s'exposaran les diferents concepcions de la disciplina que subjeuen en les diferents maneres de definir-la. D'altra banda, s'aprofitarà aquest apartat per presentar els principals marcs d'actuació del psicòleg jurídic.

El tercer apartat d'aquest mòdul tracta dels processos d'identificació de persones, concretament, de les rodes de reconeixement. La bibliografia psicològica i jurídica constata el rol nuclear que exerceixen les identifications dins del procés judicial en el sentit de servir de fonament de sentències condemnatòries. Per tant, la configuració i el desenvolupament de les rodes s'han de fer a l'empara de criteris científics, a risc d'esbiaixar el reconeixement i promoure, fins i tot sense pretendre-ho, identifications falses. D'aquesta manera, s'oferirà un compendi de directrius i recomanacions per optimitzar les rodes i, per tant, la qualitat de les identifications.

En l'últim apartat ens endinsarem en una qüestió transcendental per a la psicologia jurídica, i especialment, per a la psicologia forense, com és la simulació; això és, el falsejament o fingiment de símptomes. El requisit de considerar la possibilitat d'engany i, en conseqüència, de disposar de tècniques que el controlin i detectin, constitueix en essència l'element diferenciador entre la psicologia forense i la clínica. Així, s'assenyalaran alguns instruments que, per les característiques que tenen, resulten útils per a la pràctica forense en aquest aspecte.

Objectius

- 1.** Conèixer les principals fites històriques de la psicologia jurídica.
- 2.** Integar la diversitat terminològica i conceptual existent amb relació a la psicologia jurídica, i conèixer-ne els principals marcs d'actuació.
- 3.** Identificar els principals factors que condicionen els processos d'identificació de persones.
- 4.** Ser capaços de desenvolupar rodes de reconeixement basades en criteris científics.
- 5.** Diferenciar entre psicologia clínica i forense, ser conscients de la necessitat d'estudiar i controlar la simulació en les avaluacions forenses i conèixer tècniques útils per a aquesta finalitat.

1. Psicologia i dret. Desenvolupament històric

És ben cert, tal com afirma Martín (1987), que la història de la humanitat és la història del crim. Atès que la psicologia penitenciària i criminal es considera part de la psicologia jurídica, aquesta fa segles que existeix. No obstant això, igual que en psicologia social, la vertadera història com a disciplina científica es redueix a uns quants anys. Conseqüentment, encara més que en el cas de la psicologia social, ens sembla prematur fer-ne un balanç històric. Però alguns esdeveniments constitueixen una sèrie de fites que han de ser destacades.

Després d'una anàlisi de mínims comuns, Garrido (1994) assenyala tres moments històrics dins de la història moderna de la psicologia jurídica, que en vertebraven l'existència:

- L'obra d'Hugo Münsterberg.
- Una sentència de 1954 del Tribunal Suprem dels EUA, que, basant-se en troballes de les ciències socials, revoca una sentència de 1896 en disposar que la segregació racial a l'educació vulnera els drets constitucionals dels EUA.
- La sentència del jutge Bazelon el 1962, en la qual estableix la superioritat dels diagnòstics psicològics sobre els psiquiàtrics.

En altres paraules: l'origen de la psicologia jurídica científica, la irrupció de la psicologia processal i el reconeixement legal del valor de la psicologia forense experimental.

1.1. Desenvolupament de la psicologia jurídica als Estats Units i Europa

1.1.1. Orígens

La psicologia jurídica moderna passa pels EUA. La raó d'aquesta regionalització l'atribueixen Carson i Bull (1995) al fet que els psicòlegs nord-americans van prestar prova experta i altres formes d'assistència legal, tant en els formats jurídics com per a servir els propòsits dels advocats. Aquesta manera de procedir és el que denominen *psicologia judicial*.

Hugo Münsterberg (1863-1916), d'origen alemany i deixeble de Wilhelm Wundt, va arribar als EUA de la mà de William James, on va fundar un laboratori de psicologia aplicada de Harvard el 1891. Münsterberg és reconegut com el pare de la psicologia aplicada, i s'entenen com a camps aplicats l'educació, la indústria, la sanitat, la medicina i, per descomptat, el dret.

Pel que fa al camp legal, el 1908 va escriure *On the witness stand*, obra que va aconseguir la categoria de *best-seller* i que se sol assenyalar com l'inici de la psicologia jurídica moderna (Moskowitz, 1977). La seva influència entre jutges, advocats i persones relacionades amb el món del dret va ser escassa. A aquest fet va contribuir, sense cap mena de dubtes, un devastador article crític del legalista Wigmore (1909), en què deia que sempre que els psicòlegs estiguessin preparats per actuar a la sala de justícia, aquesta estaria preparada per a això. No obstant això, tot seguit advertia que la Psicologia no podria dir res d'un testimoni individual en un cas concret. Així, i amb la intenció de crear un distanciament més gran entre psicologia i dret, en comptes de buscar un acostament, s'ha arribat a opinar que, en realitat, Münsterberg era un oportunista (Kuna, 1976), i aquests moments s'han arribat a anomenar *psicologia groga*. Si bé Münsterberg és un personatge complex i polèmic, no se li pot negar haver estat el gran avivador d'estudis en el camp jurídic.

El primer experiment en aquest camp, que s'esmenta, s'atribueix a McKeen Cattell (1860-1944), de la Universitat de Columbia (1893, citat en Bartol i Bartol, 1987). L'experiment, una simulació dels interrogatoris judicials, va introduir una polèmica que encara es continua estudiant actualment: la confiança enfront de l'exactitud del testimoni. Aquest experiment va tenir un gran ressò a Europa, on no sols es va replicar, sinó que va donar origen a una línia de recerca sobre psicologia del testimoni, en la qual destaquen les aportacions d'Alfred Binet (1857-1911) i William Stern (1871-1938). Va ser precisament Binet qui va reflexionar sobre la necessitat de generar una ciència psicojurídica. A Europa trobem la primera referència documentada d'una prova experta a la sala de justícia el 1896, proporcionada per Albert von Schrenck-Notzing. El seu testimoni va consistir a advertir dels efectes de la publicitat prèvia al judici en les declaracions dels testimonis mitjançant el que va denominar *falsejament retroactiu de la memòria*, o sigui, la readaptació de la memòria a les pressions mitjançant suggestió (Bartol i Bartol, 1987). Aquest fenomen no és més que una anticipació de la "informació postesdeveniment" o de la "transposició de persones".

1.1.2. Període de silenci

Aquests inicis van ser seguits per etapes més fosques en les quals es va caminar gradualment cap a una imbricació a partir de la participació en la psiquiatria forense o en equips multidisciplinaris. La Primera Guerra Mundial va enfocar la psicologia cap a altres temes més rellevants en aquells moments, com els tests psicòmètrics. El període d'entreguerres va representar un ressorgiment de l'interès per la psicologia jurídica, però no monopolitzada per psicòlegs, sinó comptant amb professionals del dret, la qual cosa s'ha denominat *psicologisme jurídic* (Loh, 1981). La psicologia, mitjançant el *Zeitgeist* i les demandes socials, es va omplir d'ideologia i es va orientar com a arma de guerra. Davant aquest buit psicològic, van ser els juristes els qui van reflexionar sobre les possibilitats

que oferia la psicologia, especialment la psicoanàlisi, a l'hora d'interpretar el dret positiu. Per tot això, Bartol i Bartol van denominar aquesta fase *període de silenci*.

1.1.3. L'era de la confiança: la consolidació de la psicologia forense

Durant les dècades de 1950 i 1960 es produeix un canvi qualitatiu en la interacció entre psicologia i dret: la consolidació de la psicologia forense (Loh, 1981). No va ser, per descomptat, res sobtat, sinó la conseqüència de petites aportacions, que van donar lloc a un canvi qualitatiu que va tenir la màxima expressió el 1962, quan es va establir en una sentència judicial (Jenkins enfront dels EUA, 1962) la superioritat de les avaluacions psicològiques sobre les psiquiàtriques.

Aquest nou estatus guanyat per la psicologia a la sala de justícia va fer que Bartol i Bartol es referissin a aquest període com *l'era de la confiança*. La transcendència d'aquesta sentència és encara més gran si considerem, per exemple, que Hugo Münsterberg no va declarar mai a la sala de justícia, i en la dècada de 1920 els informes psicològics sobre l'estat mental de l'acusat eren gairebé sempre rebutjats (Bartol i Bartol, 1987). Així mateix, es produeix una forta irrupció de la psicologia criminal amb científics de la talla de Toch, Eysenck, Megargee, Berkowitz o Bandura.

1.1.4. Dècades de 1970-1980: majoria d'edat i institucionalització acadèmica de la psicologia forense

La dècada de 1970 es caracteritza per la majoria d'edat de la psicologia forense i per la influència de la psicologia en el dret processal (Loh, 1981). Especialment impactant en la dècada de 1970 va ser la recerca de Kalven i Zeisel (1966) sobre el funcionament del jurat als EUA i sobre la comparació de les decisions de jutges i jurats. A aquest treball, se n'hi van afegir d'altres sobre l'ordre de presentació de la prova (Thibaut i Walker, 1975) o l'impacte de les decisions múltiples (per exemple, Pepitone i DiNubile, 1976).

En psicologia forense, es va aconseguir un nivell de coneixements tan elevat, especialment en testimoni visual (vegeu, per exemple, Loftus, 1979), que es van esborrar definitivament les crítiques de Wigmore sobre l'absència d'un camp de coneixements global (Davis, 1989). En una revisió de 146 llibres publicats entre els anys 1970 i 1981, Garzón, Herrera i Valcárcel (1986) van identificar quatre grans agrupacions temàtiques: conducta judicial (51,37%), aspectes penals i criminològics (23,29%), conflicte social, dret i psicologia (13,7%), i manuals (11,64%).

La dècada de 1980 va representar el reconeixement oficial de la psicologia forense (Garzón, 1989), que es va materialitzar en la seva institucionalització en l'àmbit acadèmic i en un reconeixement més gran del psicòleg dins de l'àmbit

judicial. Com a esdeveniment rellevant en aquest àmbit destaca la constitució de la Divisió 41 de l'APA, American Psychology-Law Society, dedicada a la confluència de la psicologia i el dret.

1.1.5. De la dècada de 1990 a l'actualitat

La dècada de 1990 va comportar la internacionalització de la psicologia jurídica, la qual cosa es pot constatar per la quantitat de treballs científics que actualment es publiquen a tot el món. D'una manera anàloga, els principals centres d'ensenyament superior del planeta incorporen en els plans d'estudis matèries que, fins i tot amb diferents denominacions, tenen continguts que s'emmarquen dins la psicologia jurídica.

1.2. La psicologia jurídica a Espanya

Quant a Espanya, la psicologia jurídica presenta com a primer fet rellevant la publicació el 1932 del *Manual de psicología jurídica* d'Emili Mira i López. Desafortunadament, per la seva adscripció republicana es va haver d'exiliar després de la fi de la Guerra Civil i els efectes van ser devastadors per a la disciplina. En conseqüència, la nostra incipient psicologia jurídica va passar al més pur ostracisme fins que el 1980 Muñoz-Sabaté, Bayés i Munné (grup que en el seu moment es va denominar *Escola de Barcelona de Psicología Jurídica*) van recuperar l'interès per la matèria amb la publicació del manual *Introducción a la psicología jurídica*. Cal destacar que només Munné ha seguit vinculat a la psicologia jurídica, amb la qual cosa li atribuïm el mèrit no sols del ressorgiment de la psicologia jurídica, sinó també de la seva continuació a l'Estat espanyol.

Aquest segon intent, afortunadament, no va ser fútil, i el punt d'inflexió va ser conseqüència de l'interès de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona per la psicologia en crear el 1971 el Departament de Sociologia i Psicologia Jurídica. En definitiva, va representar un nou punt de partida de la psicologia jurídica espanyola, que va passar del no-res a tenir un ampli desenvolupament.

Al llarg de les dècades de 1980 i 1990, la psicologia jurídica va fer passos de gegant a Espanya fins al punt que Davies i altres (1996) van constatar, amb relació a aquesta matèria, que era una de les més grans i productives a Europa (Davies i altres, 1996). En aquest sentit, el punt d'irrupció massiva quant a la recerca i pràctica el xifra Garrido (1994) el 1986 i en els Congressos Nacionals de Psicologia Social d'Alacant i Santiago.

Durant aquest període, van aparèixer revistes específiques de l'àrea, alguna de les quals es manté avui en dia, com, per exemple, l'*Anuario de Psicología Jurídica*. A més, gairebé totes les revistes de psicologia social van incorporar articles de psicologia jurídica. També han vist la llum manuals específics com *Psicología social y sistema penal* (Jiménez Burillo y Clemente, 1986), i el *Manual de psicología jurídica* (Sobral, Arce y Prieto, 1994). Així mateix, les demandes del mercat laboral van estimular la generació de màsters universitaris vinculats o

propis de la psicologia jurídica. De la mateixa manera, els plans d'estudi van començar a recollir amb certa generositat, generalment a partir de matèries opcionals, la intersecció entre psicologia i dret, encara que les denominacions rebudes abraçaven un rang ben ampli. Finalment, cal destacar que es van anar consolidant equips de recerca en psicologia jurídica a pràcticament totes les universitats de l'Estat, als quals se sumaven les contribucions científiques dels professionals de l'àrea, de manera que s'abraçava la totalitat dels temes presents en aquesta disciplina.

Denominacions de matèries que relacionen dret i psicologia

- psicologia jurídica,
- psicologia de la inadaptació social,
- psicologia judicial,
- psicologia forense.

Avui en dia, la psicologia jurídica espanyola està consolidada a escala científica i acadèmica. Des d'un punt de vista acadèmic, al llarg dels últims anys, pràcticament la totalitat de les facultats de Psicologia han ofert en els plans d'estudi matèries els continguts de les quals se situaven en la intersecció entre la psicologia i el dret. Així mateix, l'engegada de l'espai europeu d'educació superior ha comportat l'aparició de màsters oficials amb itineraris de psicologia jurídica, com el màster universitari de Psicologia del treball i les organitzacions, psicologia juridicoforense i intervenció social de la Universitat de Santiago de Compostel·la. Addicionalment, disposem d'una oferta significativa de títols propis en psicologia jurídica.

A escala científica, hi ha un contingent important d'investigadors en l'àrea, alguns de dels quals amb un prestigi internacional reconegut. Hi ha societats i associacions científicoprofessionals, entre les quals destaca la Societat Espanyola de Psicologia Jurídica i Forense (SEPJF), que organitza periòdicament el Congrés (Inter)nacional de Psicologia Jurídica i Forense, i edita *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, revista recollida en *el Journal of Citations Reports*. En els congressos que es desenvolupen, siguin específics de la disciplina o de caràcter més genèric, però que aborden problemàtiques relacionades, s'evidencia una quantia elevada d'aportacions i una varietat temàtica extensa.

Potser la professionalització és el principal repte que ha d'afrontar la psicologia jurídica, i més concretament, la psicologia forense. En aquest sentit, encara que el reconeixement professional del psicòleg jurídic és elevat, i al llarg de les últimes dècades s'ha ampliat el seu àmbit d'actuació, no hi ha un reconeixement oficial del psicòleg forense, anàleg al del psicòleg clínic, que defineixi la formació específica que ha de tenir el professional, així com les seves competències i funcions.

Activitat

1. Desenvolpeu un esbós amb les principals fites històriques de la psicologia jurídica als Estats Units i a Europa.

2. Definició de *psicologia jurídica*, consideracions legals i marcs d'actuació

2.1. Definició de *psicologia jurídica*

Una de les primeres qüestions que se'ns planteja és la **diversitat terminològica** de la disciplina en la qual ens movem. En aquest sentit, si bé als Estats Units s'observa una certa primacia del terme *psicologia i dret*, al continent europeu s'ha optat per *psicologia jurídica*, tot i que en convivència amb altres denominacions com ara *psicologia legal*.

Denominacions de la disciplina
<ul style="list-style-type: none"> • psicologia forense, • psicologia jurídica, • psicologia criminal, • psicologia legal, • psicologia i dret.

Altres autors han preferit parlar de *psicologia forense*, terme que va aparèixer per primera vegada a Anglaterra a mitjan segle XX, que avui en dia és d'ús freqüent als Estats Units. No obstant això, aquesta denominació es presta a confusions, fins i tot dins de la mateixa disciplina psicològica. Etimològicament, el terme *forense* deriva del llatí *forensis*, referit al fòrum de les ciutats romanes, el lloc públic on tenia lloc la justícia. En aquest sentit, la psicologia forense es refereix a la psicologia al servei de la sala de justícia, exclosos altres àmbits d'actuació del psicòleg dins de l'àmbit legal. Per tant, psicologia forense i psicologia i dret no es poden considerar sinònims. En resum, considerem que la psicologia forense és una part de la psicologia i dret.

A Alemanya, Stern el 1926 va introduir el terme *psicologia jurídica*; no obstant això, no és fins a mitjan la dècada de 1980 que s'adopta aquesta denominació com a estàndard (Fabian, 2000). En altres països europeus, com Itàlia, el terme *psicologia jurídica* (*psicologia giuridica*) s'utilitza en combinació amb d'altres; però, hi ha una certa tendència dels autors italians, quan escriuen en la seva llengua, a recórrer a aquesta denominació. A Iberoamèrica ha succeït el mateix que al vell continent i, actualment, l'accepció més utilitzada és *psicologia jurídica*.

Constatada la diversitat terminològica, accentuada per les diferències idiomàtiques, i també pels diversos camps d'intervenció, optem per la denominació de *psicologia jurídica*, perquè considerem que representa una perspectiva més àmplia i reflecteix l'esdevenir experimentat per les nostres contribucions que passen de ser judicials per a ser més jurídiques. Mereix també la nostra consideració el fet que hagi estat el terme utilitzat per Mira i López, el 1932, per referir-se a aquesta aplicació de la psicologia. No obstant això, el currículum de les diverses universitats espanyoles admet múltiples denominacions (Fariña, Arce i Jólluskin, 2000).

A continuació, es recullen algunes de les possibles definicions de psicologia jurídica, que donen cabuda a la pluralitat terminològica i el seu significat en termes definitoris:

- Lösel (1992) defineix la psicologia forense com “l’aplicació de les teories psicològiques, dels mètodes i troballes a l’administració de justícia” (pàg. 7).
- Gudjonsson i Haward (1998) la conceben com “una branca de la psicologia aplicada que engloba la cerca, l’anàlisi i la presentació de proves amb finalitats judicials” (pàg. 1), i es mostren partidaris d’un plantejament restrictiu que eviti la flexibilitat apreciada, en la seva opinió, en l’àmbit nord-americà quan tracten la psicologia forense, “a partir de qualsevol punt d’intersecció entre la psicologia i el dret” (pàg. 1). Com, per exemple, el que maneja l’American Psychology-Law Society (AP-LS) en delimitar les línies mestres que defineixen el camp com “tot tipus de conducta professional exercida amb un coneixement previ específic/concret/propri, com a psicòleg expert en matèria psicològica i que assessoria/assisteixi el jutjat, les parts en procediments judicials, institucions penitenciàries, forense de salut mental, i institucions administratives, judicials i legislatives que exerceixen una funció judicial” (Committee on Ethical Guidelines, 1991, pàg. 67).
- L’American Board of Forensic Psychology (1999) proposa una definició, que apareix en la seva pàgina web, molt en la línia de la de Gudjonsson i Haward: “l’aplicació de la ciència i la professió de la psicologia a qüestions i principis en què interaccionin psicologia i sistema legal”.
- Small (1993) entén la psicologia legal com “l’estudi científic de la conducta humana rellevant per a les lleis i el sistema legal” (pàg. 687).
- Lösel (1990) indica que “aquest terme engloba comprensivament totes les aplicacions sobre el sistema legal” (pàg. 7).
- Mira i López (1932/1961) defineix la psicologia jurídica com “la psicologia aplicada al millor exercici del dret” (pàg. 17).
- Garzón (1989) defineix la psicologia judicial com a “ciència que intenta descriure i explicar els supòsits psicològics del poder judicial, els processos cognitius (representacions, creences, actituds) de la justícia i els processos i fenòmens psicològics dels actors judicials, que cristal·litzen el marc ideològic dels sistemes judicials” (pàg. 24). L’autora es refereix a l’ús sense distinció de la psicologia jurídica o psicologia judicial, de manera anàloga.
- Garrido (1991) equipara tots dos termes, malgrat que el mot *psicologia judicial* és més restringit. En aquest sentit, alguns autors (Ibáñez, 1989; Lloyd-Bostock, 1988) apel·len a la pràctica estesa que la psicologia judicial s’ha

referit tradicionalment a processos que tenen lloc en el context de la sala de justícia, encara que transcendeixin clarament els seus límits.

- El Col·legi Oficial de Psicòlegs d'Espanya (1998) defineix la psicologia jurídica com “una àrea de treball i recerca psicològica especialitzada l'objecte d'estudi de la qual és el comportament dels actors jurídics en l'àmbit del dret, la llei i la justícia” (pàg. 109).

Pel que fa a la relació entre psicologia i dret, la psicologia jurídica s'entén com la confluència de diverses psicologies jurídiques que han anat sorgint per separat i totes s'han associat, d'una manera o una altra, a l'etiqueta *jurídica*. La matriu d'origen bé podria ser la psicologia judicial, en la qual, al seu torn, es distingeixen tres orientacions (Muñoz Sabaté, 1975):

- Psicologia en el dret. Es justifica per la necessitat de conèixer els factors psicològics implicats en les normes jurídiques. L'eficàcia jurídica, això és, les implicacions conductuals, dependrà, en gran manera, de variables psicossocials.
- Psicologia per al dret. Es refereix a la psicologia com a auxiliar del dret, o sigui, forense.
- Psicologia del dret. Incideix en la recerca psicològica dels preceptes legals; en altres paraules, un psicologisme jurídic.

Muñoz Sabaté, el 1980, puntualitza que només són assumibles dues: la psicologia “en” i “per al” dret. Així, la psicologia del dret ha estat exercida generalment per juristes, encara que ja s'han apreciat aportacions exclusivament psicològiques, com ara la consideració psicològica del *mens rea*. En aquest sentit, enfront d'aquesta relació unidireccional, Garrido (1995) estableix una relació biunívoca en advertir que des de la Llei també s'influeix en la psicologia.

Exemple

És conegut per tothom el caràcter dissuasori de la llei penal i la seva influència directa en la conducta dels ciutadans. A més, la llei presenta una acció educativa.

Psicologia jurídica

Psicologia per al dret	Psicologia en el dret	Psicologia del dret
Psicologia forense Psicologia criminal / victimologia Psicologia penitenciària Psicologia policial	Psicologia del sistema legal Fonaments psicològics del dret	Dret com a causa de la conducta Conducta com a causa del dret

Pres de Fabian (2000)

2.2. Marcs d'actuació

Tal com es desprèn de l'apartat dedicat a la definició de la psicologia jurídica, encara és un camp obert a noves aportacions i inquietuds, amb la qual cosa els marcs d'actuació estan subjectes a fluctuació. No obstant això, a continuació n'aportem els més rellevants:

- Prevenció del delictes.
- Tractament del delinqüent / educació del menor.
- Prevenció de la victimització.
- Cerca i tractament de la víctima.
- Avaluació dels permisos de vigilància penitenciària.
- Avaluació forense: penal, civil, treball, canònic.
- Assistència a advocats.
- Formació i selecció de policies/jutges.
- Mediació a la sala de justícia (processos de separació).

D'altra banda, amb relació a l'activitat del psicòleg forense, resulta habitual que es demani l'emissió de valoració pericial en diferents àmbits, entre els quals destaquen:

- Dret civil
 - Internament en centres.
 - Incapacitats.
 - Avaluació de les seqüeles d'accidents.
 - Mediació en la resolució de conflictes.
- Dret de família
 - Separacions/divorcis.
 - Avaluació psicològica de les causes de les nul·litats civils.
 - Acolliments i adopcions. Avaluació de la personalitat i circumstàncies dels adoptants.
 - Guàrdia i custòdia en les parelles, o en tràmit de separació o divorci.
 - Règim de visites: disseny i compliment de programes.
 - Mediació familiar.
 - Informes per als tribunals eclesiàstics.
- Dret penal
 - Imputabilitat: avaluació de la capacitat intel·lectual, desenvolupament moral, alteracions psíquiques, por insuperable, intoxicació plena i alteracions en la percepció.
 - Avaluació dels eximents incomplets.
 - Seqüeles en la víctima (abusos, intimidació, violació de domicili, etc.).
 - Avaluació de la credibilitat de testimonis.
 - Realització d'interrogatoris especials (nens, persones amb deficiències, violacions, etc.).
 - Avaluació i/o elaboració de les rodes d'identificació.
- Dret del treball
 - Seqüeles d'accidents: estrès posttraumàtic.
 - Informes d'incapacitat.

Activitat

2. Assenyaleu les diferents opcions terminològiques que s'han donat a la psicologia jurídica i advoqueu d'una manera justificada per una d'elles.
3. Dins de l'àmbit penal, quines són les temàtiques principals en les quals se sol·licita la intervenció del psicòleg forense?

3. Rodes de reconeixement: identificació de persones per testimonis presencials

Quan un testimoni presencial d'un delictes fa una identificació positiva, s'assumeix que ha reconegut el sospitós com la persona que va cometre el delictes, i que la diferencia d'altres amb característiques físiques semblants. El sentit comú ens diu que aquest petit esforç per reconèixer algú no ha de comportar cap problema per a una persona de capacitats intel·lectuals mitjanes. Des d'aquesta perspectiva, la identificació errònia seria una cosa anecdòtica, ja que, en cas de dubte, s'abstindria d'identificar.

No obstant això, en nombroses ocasions, els testimonis es contradiuen en les seves declaracions. En principi, es podria creure que es tracta de testimonis falsos, encara que la bibliografia ha evidenciat que en la majoria dels casos ens trobem davant mers errors d'identificació.

Avui en dia, són molts els coneixements que la recerca psicològica ha aportat a la comprensió dels processos que desencadenen una identificació dolenta o bona, cosa que proporciona un corpus metodològic i tècnic que possibilita que la realització d'una roda d'identificació sigui més imparcial, fiable i efectiva.

Primerament, s'exposaran alguns dels resultats més ressenyables de la recerca psicològica respecte a les rodes d'identificació, i també la tecnologia que sorgeix d'aquestes recerques encaminada a millorar el procés d'identificació de persones en ambients judicials. A continuació, s'oferirà una anàlisi de la qualitat de les rodes i una sèrie de recomanacions per al maneig de les rodes per part dels advocats. Finalment, s'analitzarà breument el marc legal en el qual s'enquadren aquestes proves de reconeixement.

3.1. Variables que modulen la qualitat d'una identificació

Wells (1978) ha sistematitzat les variables que afecten l'exactitud en la identificació per part d'un testimoni, establint dues grans categories: variables que cal estimar i variables del sistema.

3.1.1. Variables que cal estimar

Les variables que cal estimar són els factors que afecten els processos de codificació i retenció d'informació, i que no en permeten la manipulació en casos reals, en no ser ni controlables ni modificables, de tal manera que els seus efectes només es poden estimar. Al seu torn, les variables que cal estimar es poden subdividir entre variables de la situació (les condicions físiques, el tipus

de delictes, durada de l'incident, activitat del testimoni des de l'esdeveniment o informació estranya) i variables del testimoni (sexe, edat, intel·ligència, personalitat, confiança o estrès).

Alguns dels resultats que la recerca ha trobat amb relació a una part dels factors referits són els següents:

- **Temps.** Es tracta d'uns dels primers factors que es van estudiar. La bibliografia és bastant coincident en verificar que com més dura un esdeveniment, més llarg és el temps durant el qual hi estem exposats, la qual cosa redunda en efectes beneficiosos per a la identificació de persones.
- **Condicions físiques de la situació** (condicions perceptives). Com resulta obvi, condicions lumíniques adverses (com la foscor o els canvis bruscos de lluminositat), la distància del testimoni amb relació a l'esdeveniment o un grau elevat de soroll ambiental són factors que modulen els processos de codificació i retenció, i també la identificació posterior. Amb relació a això, hi ha indicis que es pot millorar el record reinstaurant l'ambient (Malpass i Devine, 1981) en el qual es va produir l'esdeveniment mitjançant les reconstruccions dels fets que solen practicar la policia i els jutges (Diges i Mira, 1988).
- **Detalls de l'esdeveniment.** No tots els detalls d'un incident són igualment rellevants. Gardner (1933) assenyalava que la novetat, els fets inusuals, extraordinaris atreuen la nostra atenció i sostenen el nostre interès. En aquest sentit, s'ha observat que variables com la familiaritat, la distintivitat o l'atractiu intervenen en els processos de reconeixement (Manzanero, 2010).

Exemple

Resulta més fàcil d'identificar en una roda de reconeixement una persona que coneixem que un desconegut. Així mateix, s'identificarà més fàcilment aquelles persones que presentin trets exclusius (tatuatges a la cara, cicatrius, desfiguracions, etc.).

- **Tipus d'esdeveniment.** Diferents tipus de fets no es perceben i recorden de la mateixa manera, per la qual cosa s'ha de tenir en compte el tipus de delictes de què es tracti a l'hora d'estimar l'execució del testimoni. Leippe, Wells i Ostrom (1978) van comprovar que la seriositat del delictes pot afectar la identificació; les taxes d'exactitud en la identificació que presentaven els subjectes experimentals variaven depenent del valor de l'objecte robat. Clifford i Scott (1978) assenyalen que l'habilitat per a recordar esdeveniments és significativament pitjor quan s'ha vist un esdeveniment violent que quan se n'ha vist una versió no violenta.
- **Estrès.** En relació amb el punt anterior, la mateixa situació (robatori, agressió...) provoca ansietat en el testimoni, i depenent dels nivells d'ansietat el record o reconeixement pot variar. Tal com apunten Diges i Alonso-Qecuty (1993), la majoria dels investigadors estan d'acord en el fet que nivells alts

d'ansietat produeixen interferències que empobreixen el rendiment, tal com postula la llei de Yerkes-Dodson (1908). No obstant això, la influència de l'estrès en el reconeixement genera opinions dividides entre els investigadors i els resultats no són concloents. Amb relació a aquesta variable, cal assenyalar l'efecte de focalització en l'arma: s'ha observat que la presència d'armes distreu l'atenció dels subjectes d'altres detalls rellevants (característiques facials o indumentària de l'agressor), per la qual cosa es redueix la capacitat del testimoni per a reconèixer el culpable. D'acord amb la hipòtesi d'Easterbrook (1959), un nivell elevat d'alerta (*arousal*) genera un estrenyiment del camp atencional, per la qual cosa s'infrutilitzen indicis perifèrics i s'intensifica l'atenció en indicis centrals, en aquest cas, l'arma. Per tant, es pot veure afectada la capacitat per a reconèixer o recordar detalls perifèrics.

- **Expectatives.** Les expectatives culturals o els estereotips han demostrat tenir una gran influència pel que fa a la percepció de delictes. Així, Shoemaker, Souht i Lowe (1973) van poder comprovar que els seus subjectes experimentals tenien una tendència clara a classificar les fotografies presentades en funció d'estereotips, i Bull i Green (1980) van trobar que els seus subjectes experimentals, independentment de l'edat, el sexe o de si eren policies o civils, participaven en les mateixes concepcions estereotipades.
- **Nombre de participants.** Un altre tipus d'error que es pot cometre és la denominada *transferència inconscient*, que fa referència al fet d'integrar una persona que s'ha vist en el moment contigu en el temps a l'esdeveniment, dins del succés, generalment com l'autor del fet. Aquest fenomen ha estat verificat en múltiples recerques.
- **Edat.** Un nombre considerable de recerques va observar que els ancians presenten un rendiment inferior en la identificació de persones que els individus més joves. D'altra banda, amb relació als nens, i en funció de l'edat, s'hauran de considerar variables, com la suggestibilitat i les pròpies limitacions derivades del seu nivell de desenvolupament cognitiu.
- **Gènere.** La recerca ha trobat força diferències entre el tipus de detalls que descriuen homes i dones, que atribueix a diferències individuals, educatives i a les condicions en les quals es va produir l'esdeveniment (Manzanero, 2010).

3.1.2. Variables del sistema

Quan es parla de *variables del sistema* es fa referència a aquells factors que poden ser manipulats i optimitzats, almenys en part, per millorar el record i els processos d'identificació. Al seu torn, es pot establir una subdivisió entre vari-

ables de retenció (informació postesdeveniment, interval de retenció) i variables de recuperació (com la composició de la roda, el context de recuperació, les identificacions o descripcions prèvies, etc.).

En aquest apartat, es presenten alguns dels resultats que ha ofert la recerca amb relació a aquest tipus de factors. Ens centrarem en les variables de retenció i posposarem per al punt següent les relatives a la recuperació, ja que estan més relacionades amb el mateix desenvolupament de la roda de reconeixement:

- **Informació postesdeveniment.** Com que el record que el testimoni té del delinqüent, de la seva fisonomia, es basa normalment en una impressió general i no en un record analític dels trets de la persona (Kuehn, 1974), es poden cometre errors de diversos tipus, com el produït per la influència de la informació posterior a l'esdeveniment. Diferents autors han confirmat els efectes de la informació postesdeveniment (Bekerian i Bowers, 1983; Loftus, 1979; Real, 1995). El testimoni pot recompondre fragments de la situació sobre la base de la informació que li és subministrada per factors externs, com ara altres testimonis, comentaris d'altres casos o informació de la policia que ell integra en la seva memòria com si fossin seus.
- **Interval de retenció o demora.** En general, s'ha observat que com més temps transcorri des de l'ocurrència del fet fins a la identificació, més grans són les probabilitats que el testimoni o bé no el recordi o bé l'identifiqui malament. Un interval de retenció molt llarg deteriora enormement el rendiment en la identificació (Shephard, Ellis i Davies, 1982).

3.2. Estructura i funcions de les rodes d'identificació

Els factors associats a la recuperació, variables del sistema, es refereixen al *modus operandi* de la identificació i s'inclourien aquí la composició de la roda, el nombre de components, les instruccions, la dinàmica social, la manera de presentació, les rodes paral·leles, etc. El sistema judicial té un control directe sobre ells i és possible optimitzar el procediment per minimitzar els errors que produeixen aquests factors.

El principal objectiu de les rodes d'identificació, fetes per la policia o per jutges, és evitar la identificació d'un sospitós innocent i facilitar la identificació d'un sospitós culpable. Com que el procés d'identificació és imperfecte, la funció de les rodes d'identificació és reduir la incertesa de la prova.

Hi ha dos enfocaments generals per a descriure aquesta funció de reducció de la incertesa (Wells, 1993):

- Presentar els resultats de la roda (identificació o no identificació del sospitós) com un esdeveniment que incrementa o redueix la probabilitat sub-

jectiva que el sospitós sigui el culpable amb relació a la probabilitat abans de la roda (Wells i Luus, 1990).

- Els resultats de la roda (identificació o no del sospitós) ens informen de la semblança entre el sospitós i el culpable, fins i tot quan el testimoni presencial ha triat un esquer. Això ens informaria que el culpable aparentment té unes característiques fisionòmiques similars a la persona identificada (Navón, 1990).

El procediment legal de construcció d'una roda es regula en els articles 369 i 370 de la LECRIM, encara que no especifica clarament la naturalesa dels membres que han de comparèixer juntament amb el sospitós. D'aquesta manera, es poden establir dos possibles models:

- **Model d'un únic sospitós.** La roda estaria formada per un sospitós del delictes i diversos distractors de la innocència dels quals es té certesa. Wells i Turtle (1986) assenyalen que el model d'un únic sospitós és més segur i més informatiu perquè una bona porció d'identificacions errònies són un error discernible i relativament inofensiu. Amb aquest model es poden produir tres resultats quan el culpable és present en la roda: un encert, la identificació d'un distractor o un rebuig incorrecte. Quan el culpable no és present, els possibles resultats són: una identificació falsa (es refereix a la identificació d'un sospitós innocent), una identificació d'un distractor o un rebuig correcte (Wells, 1993).
- **Model de tots són sospitosos.** Tots els membres de la roda són sospitosos i es posen davant el testimoni a fi d'identificar d'entre tots qui és el culpable. En aquest sentit, com que no hi ha distractors, es pot produir un resultat impossible en el model anterior: la identificació d'un sospitós innocent (identificació falsa) quan el culpable és present en la roda. Així, aquest model presenta una probabilitat d'identificació falsa molt més alta que la d'un sol sospitós (Wells i Turtle, 1986), per la qual cosa se'n desaconsella la utilització.

D'altra banda, encara que la legislació criminal espanyola tampoc no especifica el grau de semblança entre els distractors i el sospitós, diversos autors afirmen que els subjectes que formen la roda s'han de seleccionar per la seva similitud en aparença amb el sospitós, cosa que serveix primàriament per a protegir un sospitós innocent i no impedeix la identificació d'un culpable (Malpass i Devine, 1983; Digos i Mira, 1988). La raó subjacent és que el testimoni d'un fet criminal té informació de l'aparença única i individual del culpable, i serà capaç de distingir-lo entre d'altres que tenen les mateixes característiques generals (Malpass i Devine, 1983).

No obstant això, Luus i Wells (1991) afirmen que si la similitud entre distractors i sospitós es prengué en tota la seva extensió, la identificació podria resultar impossible en resultar tots massa semblants; és el que es denomina *ano-*

malia clònica. Com a alternativa, Luus i Wells proposen seleccionar els distractors per la seva semblança amb la descripció prèvia donada pels testimonis presencials, la qual cosa comporta una sèrie d'avantatges:

- S'especifiquen *a priori* les característiques físiques que els membres de la roda han de compartir.
- S'assenyalen prèviament les característiques físiques que no han de compartir. I tal com assenyala Gibson (1969), les característiques distintives són crítiques per a un reconeixement amb èxit. Wells (1993) ho denomina *heterogeneïtat favorable*; és a dir, les variacions en l'aparença física dels membres de la roda que contribueixen al procés d'un reconeixement exacte mentre no esbiaixen la roda en contra d'un sospitós.
- Ajuda a assegurar que l'habilitat del testimoni per a executar la tasca es basa més en el reconeixement que en el record (el testimoni té informació en memòria de reconeixement que excedeix la disponible en record).

Dificultats en la selecció de membres de la roda

La bibliografia, però, evidencia que aquesta estratègia pot resultar problemàtica. Així, quan la descripció del culpable no s'assembla al sospitós, si se selecciona els distractors per la seva similitud amb la descripció, el sospitós destaca com l'únic que no coincideix amb la descripció. Per resoldre aquestes situacions, Luus i Wells (1991) proposen una estratègia combinada, en la qual hi ha una conjunció de les característiques que prèviament es recorden del culpable i del sospitós.

Una altra dificultat per a la selecció òptima dels distractors, tant per a l'estratègia de similitud amb la descripció com per a la de similitud amb el sospitós, és quan la descripció del culpable que dona el testimoni és tan detallada i/o idiosincràtica, que no es pot situar en la roda un conjunt suficient de distractors. No obstant això, es pot solucionar recreant artificialment aquestes característiques sobre els altres membres de la roda o ocultant-les en tots (Luus i Wells, 1991).

Finalment, un tercer tipus de problema sorgeix quan hi ha més d'un testimoni i cadascun fa una descripció relativament diferent. Luus i Wells (1991) apunten que la solució passaria per construir rodes separades per a cada testimoni.

3.3. La imparcialitat en les rodes d'identificació

Recordem que l'objectiu principal de les rodes és evitar el reconeixement d'un sospitós innocent i, al mateix temps, facilitar la identificació d'un sospitós culpable. A fi d'aconseguir aquest objectiu i millorar la qualitat d'aquest procés, s'estableixen dues dimensions que ha de tenir tota roda perquè es consideri imparcial (Malpass i Devine, 1983):

- **Mida de la roda.** La roda ha de tenir un nombre de components que garanteixi que la probabilitat d'assenyalar un innocent per atzar sigui prou petita. La mida nominal d'una roda depèn d'una decisió *a priori* que estableix un nivell apropiat de risc al qual es pot exposar un sospitós innocent (Malpass i Devine, 1983), usualment la formen entre cinc i nou membres.

- **Biaix de la roda.** El sospitós no pot ser diferent de la resta dels components de la roda. En aquest sentit, si el sospitós té una probabilitat d'identificació més alta que l'esperada, la roda està esbiaixada en contra del sospitós. Per contra, si la probabilitat d'identificació del sospitós és més baixa que la prevista, llavors la roda està esbiaixada a favor del sospitós.

Doob i Kirshenbaum (1973) suggereixen la utilització de testimonis simulats sobre les eleccions dels quals s'estudia la imparcialitat de les rodes. Els testimonis simulats són persones que no han presenciat el delictes en qüestió i als quals se'ls proporciona la descripció donada pels testimonis reals. Posteriorment, se'ls presenta la roda i se'ls demana que assenyalin l'autor del delictes. D'acord amb aquest procediment, es van dissenyar una sèrie d'índexs per mesurar la imparcialitat de les rodes d'identificació:

- **Mida funcional de la roda** (Wells, Leippe, i Ostrom, 1979). La seva fórmula és n/D , en què n és el nombre de testimonis simulats que s'utilitzen i D el nombre de testimonis simulats que assenyalen el sospitós.
- **Mida efectiva de la roda** (Malpass, 1981). Per obtenir aquest índex, a les freqüències d'aquells membres de la roda que s'han triat menys del que s'esperava, se'ls resta la freqüència esperada per atzar; aquestes diferències se sumen i es divideixen per la freqüència esperada per atzar. El resultat es resta a la mida nominal de la roda. Els valors numèrics, tant d'aquest índex com de l'anterior, expressen el nombre de components de la roda que realment s'han tingut en compte en la prova de reconeixement.
- **Proporció de l'elecció** (Malpass i Devine, 1983). El càlcul d'aquesta proporció es basa en la freqüència amb què s'assenyala cadascun dels components de la roda, freqüència que es compara amb l'esperada per atzar si tots els membres de la roda són ben triats. De tal manera que un membre de la roda que sigui triat amb una freqüència de, com a mínim, el 90% (o el 75% o el 50%, depèn de com de lax sigui el criteri) del que s'esperava per atzar es pot considerar un esquer acceptable. El nombre d'esquers que assoleixi aquest criteri preestablert serà el nombre d'esquers vàlids en la roda, i la diferència entre aquest nombre i la mida nominal és el grau de reducció de la grandària nominal.
- **Índex de biaix de l'acusat** (Doob i Kirshenbaum, 1973). Es calcula mitjançant la fórmula següent $(1/N - D/n)$. $1/N$ és la probabilitat d'assenyalar el sospitós per atzar, en què N és el nombre de components de la roda. D/n és la freqüència empírica amb què assenyalen el sospitós els testimonis simulats, en què D és el nombre de testimonis simulats que assenyalen el sospitós i n el nombre total de testimonis simulats. Si la diferència entre els quocients és negativa i estadísticament significativa (utilitzant les proves estadístiques convencionals per a proporcions), hi ha un biaix en contra

de l'acusat. Per contra, si la diferència fos positiva i estadísticament significativa, llavors hi hauria un biaix a favor de l'acusat.

- **Índex de biaix de l'acusat** (Malpass, 1981). El càlcul és similar a l'anterior, però en aquest cas la mida de la roda que es té en compte per estimar la probabilitat d'assenyalar el sospitós per atzar és la mida efectiva, per tant, N seria la mida efectiva de la roda i la resta del procediment seria igual a l'anterior.

Malpass i Devine (1983), considerant la qüestió de quin dels índexs existents és el més convenient, indiquen tres criteris que cal tenir en compte per decidir-se per un en particular:

- Que sigui comprensible per als juristes.
- Que requereixi poques transformacions matemàtiques.
- Que la mesura no contingui cap judici de valor o decisió que no estigui obert a la inspecció i comprensió dels juristes.

Basant-se en aquestes consideracions, els autors proposen com a mesura més acceptable la proporció de l'elecció, expressada en percentatge, de manera que amb el mateix índex es pugui conèixer la mida i el biaix de la roda. Per a això, prèviament, caldrà establir un criteri fix, per sota i per sobre del qual no es considerarà un esquer adequat (per exemple, un 10% o un 20% del que s'esperava per atzar), de tal manera que un subjecte d'elecció el percentatge del qual estigui comprès entre 90% i 110% (o 80% i 120%, depenent del criteri) es considerarà un esquer acceptable. Així mateix, es pot avaluar si hi ha biaix a favor o en contra de l'acusat: si el sospitós es tria un 90% (o 80%) del que s'espera per atzar, hi ha un biaix a favor del sospitós; per contra, si es tria un 110% o 120%, hi hauria un biaix en contra de l'acusat.

A Espanya, d'acord amb les dades disponibles, el valor probatori de les rodes és nul. El procediment seguit per fer-les no permet comprovacions *a posteriori* sobre la seva imparcialitat i la mera presència de l'advocat defensor (generalment, llec en aquesta matèria) no garanteix, encara que la legítimi, la imparcialitat de la roda.

Per aquest motiu, el procediment més operatiu seria gravar-les en vídeo, i posteriorment mostrar-les a persones alienes al cas i computar així el possible biaix. D'aquesta manera, l'advocat defensor té elements objectius sobre els quals pronunciar-se abans de donar el vistiplau a la prova, juntament amb el jutge.

A Espanya, una vegada que el testimoni reconeix l'acusat en una roda d'identificació, si l'advocat defensor dóna com a vàlida aquesta prova davant el jutge, no hi ha cap mecanisme jurídic amb el qual revocar la legalitat de la prova *a posteriori*, encara que hi hagi dubtes raonables sobre la seva parcialitat manifesta.

3.4. Presentació de les rodes

Un dels problemes més comuns és que, *de facto*, molts testimonis creuen que la policia no faria la prova si no tingués un bon sospitós; per això, intenten identificar el vertader criminal, i, sovint, indiquen la persona de la roda que més s'assembla al record que tenen de l'agressor (Loftus, 1979). Aquest procés, Wells (1993) el denomina *judici relatiu* i el considera especialment perillós quan en la roda no és present el vertader culpable. Per superar-ho proposa la presentació seqüencial de la roda, en comptes de presentació simultània, la qual cosa provocaria un descens de la taxa de falses identificacions, sense una disminució del nombre d'encerts (Lindsay i Wells, 1985).

Un altre factor amb un fort impacte en l'exactitud del testimoni són les instruccions judicials o policials en la fase de reconeixement. Sobre això, Malpass i Devine (1981), mitjançant una simulació experimental, van comprovar que sense que l'autor del delicte simulat fos present en la roda, el 78% dels subjectes a qui es deia que l'autor del delicte probablement era present en la roda identificaven incorrectament un distractor; això és, identificaven un dels membres de la roda que no es corresponia amb l'autor del delicte. Mentre que només el 33% dels subjectes a qui es deia que l'autor podia ser-hi present o no identificaven incorrectament un distractor. Aquest biaix produït per les instruccions no va ser significatiu en les rodes en les quals l'autor era present. D'altra banda, els indicis no verbals introduïts per la persona que condueix la prova de reconeixement poden afectar l'elecció d'un membre de la roda (Smith, Plebam i Shaffer, 1982).

Fabian, Stadler i Wetzels (1992) van observar l'existència del que van denominar *error d'autenticitat*; això és, un testimoni simulat seria capaç de distingir el sospitós d'entre els altres membres d'una roda real que no són sospitosos (com, per exemple, funcionaris per "farcir"). Això es deu al fet que la conducta del sospitós és vista com més autèntica i el seu estat psicològic es percep com a diferent del de la resta dels membres de la roda (situació compromesa, sigui culpable o innocent, una cosa que no succeeix amb els altres membres). D'aquesta manera, en una roda real amb un sospitós innocent del delicte imputat, pot succeir que els testimonis hi vegin les característiques esmentades abans, la qual cosa pot fer que cometin una identificació falsa. A més, les instruccions esbiaixades, del tipus "el sospitós és en la roda", intensifiquen els efectes dels indicis no verbals revelats pel sospitós.

Finalment, s'ha de tenir present un altre tipus d'error, l'anomenat *efecte de compromís* (Gorenstein i Ellsworth, 1980), que ocorre una vegada feta una elecció incorrecta d'un sospitós (per exemple, quan el testimoni ha vist moltes fotografies i tria erròniament un subjecte), posteriorment, quan es fa la roda d'identificació en viu, es tendeix a persistir en l'error.

Després de la identificació en foto no s'hauria de procedir a fer una roda en viu. Això resulta molt perillós, atès que la policia en les seves perquisicions utilitza aquest tipus d'estratègies amb els testimonis presencials.

3.5. Implicacions pràctiques. Optimització i avaluació de la identificació

Revisant la bibliografia es poden enumerar una sèrie de pautes que cal seguir per dur a terme d'una manera més precisa la identificació de persones mitjançant rodes, tant fotogràfiques com en viu:

- Els possibles testimonis han de ser separats tant com sigui possible. La identificació l'ha de fer cada testimoni d'una manera individual i la seva elecció no ha de ser coneguda per cap altre testimoni. També ha de declarar que no coneix per endavant cap dels altres membres de la roda.
- Si hi ha més d'un testimoni, la posició del sospitós en la roda hauria de ser canviada per cada testimoni.
- L'encarregat del reconeixement de fotografies no hauria de conèixer qui és el sospitós en el cas. De la mateixa manera, no s'han de donar indicacions de cap classe als testimonis amb relació a si és o no la persona identificada sospitosa en el cas.
- No s'ha de fer creure al testimoni que l'autor del delictes és en el grup. Les instruccions més eficaces per als testimonis consisteixen a informar-los sobre la possibilitat que el culpable no sigui en la roda, indicar-los que siguin cauts i que només assenyalin el subjecte quan n'estiguin segurs.
- Les persones que componen la roda, entre cinc i nou, han de tenir la semblança més gran possible entre elles i, si pot ser, coincidir amb la descripció donada pels testimonis del culpable. S'ha de procurar que el sospitós no destaquï gaire per la seva semblança amb la descripció respecte als altres membres de la roda.
- Qualsevol diferència física del sospitós (barba, ulleres, cicatrius) ha de ser present també en els altres components de la roda. Pel mateix motiu, la vestimenta de tots ells no ha de ser gaire diferent.

- Admetre en els judicis només les declaracions donades espontàniament en la primera fase de la recerca i no les que faci el testimoni després de veure l'acusat a comissaria, veure'n fotografies o sentir declaracions d'altres testimonis.
- Permetre durant tot el procés la presència de l'advocat defensor.
- Validar el procés d'identificació mitjançant algun índex d'imparcialitat (per exemple, la proporció de l'elecció). A més, és convenient, en cas d'una identificació, una declaració de la certesa expressada pel testimoni, totes dues dades podrien ajudar que jutges i jurats sospesin millor el valor de la prova.
- Evitar que els membres de la roda transmetin comunicació no verbal. S'ha d'instruir els subjectes perquè no parlin entre ells, que no riguin ni facin gestos, per tal de minimitzar l'error d'autenticitat.
- Reinstaurar el context a l'hora de fer la prova pot contribuir a un reconeixement millor. L'ideal seria fer la roda al lloc del delictes.

Nota

Si bé les recomanacions anteriors es poden veure en l'àmbit teòric com molt adequades per a millorar el procediment de reconeixement de persones, som conscients que portar-les a la pràctica no resulta gens fàcil, a causa de la complexitat de reunir al mateix temps tots els requisits esmentats, sobretot quan el temps és un factor que té en contra. D'altra banda, els mitjans de què disposen tant la policia com els jutges no permeten, almenys de moment, desenvolupar íntegrament aquestes recomanacions.

Pot resultar interessant, sobretot per als professionals del dret, disposar d'una estimació de la qualitat d'una identificació. Nosaltres mantenim que la identificació es podria avaluar qualitativament mitjançant els factors que l'afecten. Per exemple, a cadascun d'aquests factors se li assignaria un valor de 0 o 1, depenent de si es considera que incideix o no en la identificació que s'avalua. La suma final d'aquests valors ens indicaria el grau de qualitat de la identificació.

Cas pràctic

Com a exemple del procediment examinarem el cas hipotètic d'un robatori en dues versions diferents:

- **Versió 1**
El testimoni passejava al capvespre per un carrer sense il·luminar quan va sentir un soroll a la seva esquena, es va girar i va veure durant uns quants segons un subjecte que sortia d'un magatzem corrent amb alguna cosa a les mans. Altres transeünts que hi havia presents van avisar la policia i, posteriorment, es van traslladar a comissaria, on van prestar declaració i van revisar àlbums de fotos dels delinqüents més habituals. En sortir de comissaria, tots van comentar l'incident i la desgràcia que vivia el barri amb tants lladres. Al cap d'un mes, la policia va avisar el nostre testimoni per a una identificació en viu mitjançant una roda, en la qual en va identificar un dels membres com el subjecte que havia sortit fugint del magatzem.
- **Versió 2**
El testimoni passejava al capvespre per un carrer totalment il·luminat. En sentir cert soroll a la seva esquena, es va girar i va poder observar durant uns minuts

el tragí d'un individu a la porta d'un magatzem. Quan el subjecte es va fugir, va avisar la policia i va anar a comissaria a prestar declaració. Al cap de tres dies, el van avisar perquè intentés identificar el subjecte del magatzem entre els membres d'una roda d'identificació, i en va reconèixer un com el qui havia robat al magatzem.

Com es pot veure en ambdues versions, el testimoni identifica una persona com el subjecte que ha robat al magatzem. En si, això és una prova determinant de cara a demostrar la culpabilitat d'un acusat en un judici. Però la identificació té la mateixa qualitat en ambdues versions? Tenen, per a qui jutja, la mateixa credibilitat?

Vegem cadascun dels factors que poden afectar la identificació en ambdues versions del cas i puntuem-los amb un 0 o 1 segons escaigui:

- **Primera versió**

- **Temps transcorregut.** Sabem que un interval de retenció superior a una setmana empobreix enormement el record. En aquest cas, el subjecte l'identifica al cap d'un mes; per tant, puntuariem aquest factor amb un 0.
- **Temps d'exposició.** El testimoni va veure el culpable durant escassos segons, la qual cosa ens fa avaluar aquest factor amb un 0.
- **Informació postesdeveniment.** El testimoni va parlar amb altres persones implicades en el cas, per la qual cosa és possible que la informació postesdeveniment afecti la identificació. Aquest factor puntuaria amb un 0.
- **Condicions físiques.** L'esdeveniment va ocórrer de nit; la visibilitat, doncs, era escassa, per la qual cosa aquest factor rebria també un 0.
- **Efecte de compromís.** Atès que el nostre hipotètic testimoni va veure fotos del sospitós abans de la roda d'identificació, hi ha probabilitats que hi hagi un efecte de compromís, per la qual cosa avaluaríem aquest factor amb un 0.

- **Segona versió**

- **Temps transcorregut.** El testimoni va reconèixer el sospitós després d'un interval de tres dies, per la qual cosa aquest factor puntuaria amb un 1.
- **Temps d'exposició.** El testimoni va veure el culpable durant un interval de temps prou llarg, per la qual cosa aquest factor s'avalua amb un 1.
- **Informació postesdeveniment.** El testimoni no va tenir contacte amb altres testimonis, ni informació sobre el cas d'altres fonts, per la qual cosa aquest factor obtindria un 1.

- **Condicions físiques.** El carrer estava prou il·luminat, per la qual cosa la visibilitat era bona i la puntuació, en conseqüència, seria un 1.
- **Efecte de compromís.** El testimoni no va veure fotos prèviament a la prova de reconeixement, per la qual cosa es descarta l'efecte de compromís. Puntuaria amb un 1.

La puntuació total obtinguda en la primera versió seria d'un 0 sobre un total de 5. No obstant això, la segona avaluació és de 5 sobre 5. Això vol dir que en la primera versió la qualitat de la identificació és nul·la. Evidentment, aquesta estimació que obtenim de la identificació no és absolutament certa, però ajuda jutges i jurats a l'hora d'assignar validesa a la identificació. En el cas de la primera versió, qualitat nul·la, prendre el testimoni identificador com a única prova representaria assumir riscos enormes, independentment que el testimoni pretengui ser objectiu.

La puntuació dependrà del nombre de factors que estiguin modulant la identificació, que variaran en cada cas concret. Cal tenir en compte que aquesta puntuació és una estimació, ja que no podem saber el pes que tenen cadascun dels factors en l'execució final de la prova de reconeixement, si bé té la virtut d'expressar d'una manera intuïtiva la bondat i qualitat d'aquest reconeixement.

3.6. Les rodes de presos en el sistema legal

La identificació d'un delinqüent, per al nostre sistema legal, és l'acció de designar davant la presència judicial una persona determinada com a responsable d'un fet delictiu.

L'execució de la diligència de reconeixement es denomina, tradicionalment, *reconeixement en roda de presos*, encara que l'inculpat no necessàriament hagi de ser a la presó. En aquestes pàgines, s'ha fet servir la denominació *rodes d'identificació* com un concepte més ampli, en el qual s'inclourien també les perquisicions policials encaminades a identificar un culpable, i que està extensament difós en la bibliografia psicològica.

Cal aclarir que, segons l'article 368 de la LECRIM, només són acceptades com a proves les identificacions fetes en presència d'un jutge. I encara que el nostre interès se centra en el procés d'identificació com a tal, independentment de si es tracta de diligències judicials o perquisicions policials, cal analitzar com repercuteix el marc legal espanyol en els processos que desencadenen una identificació bona o dolenta.

En aquest sentit, la LECRIM detalla l'execució de la diligència de reconeixement de la manera següent:

“La diligència de reconeixement s’ha de practicar posant a la vista del qui hagi de fer-lo la persona que s’hagi de reconèixer, fent-la comparèixer juntament amb d’altres de circumstàncies exteriors semblants. En presència de totes elles, o des d’un punt en el qual no pugui ser vist, segons sembli més convenient al jutge, el qui hagi de practicar el reconeixement ha de manifestar si es troba en la roda o en el grup la persona a la qual hagi fet referència en les seves declaracions i designar-la, en cas afirmatiu, clarament i determinadament. En la diligència que s’estengui s’hi han de fer constar totes les circumstàncies de l’acte, així com el nom de tots els qui hagin format la roda o el grup.”

LECRIM, article 369

Les condicions esmentades en l'article precedent són, sens dubte, insuficients per a aconseguir una identificació totalment imparcial, almenys des de les garanties exigibles, tenint en compte els resultats obtinguts per la recerca psicològica:

- No s'especifica el nombre de components que ha de tenir la roda, de manera que queda a la mercè de l'encarregat de dur-la a terme.
- No s'aclareix la naturalesa dels components de la roda. Així, es podria donar el cas que els membres siguin tots sospitosos del delictes en qüestió, amb la qual cosa la probabilitat d'identificar un sospitós innocent augmentaria en no poder assegurar-se, *a priori*, la innocència total de la resta de membres de la roda.
- No es precisa com s'ha de fer la selecció dels membres de la roda, la condició de “circumstàncies exteriors semblants” pot ser vàlida per a un nombre limitat de casos, en el qual efectivament la selecció de tots els membres de la roda es faci per similitud amb la descripció feta pel testimoni, de l'aparença del culpable. En aquest cas, tots tindrien unes circumstàncies exteriors semblants. La similitud del sospitós amb la descripció del culpable és la causa principal per la qual aquest és el sospitós, però el que es desprèn de l'article 369 és que els altres membres de la roda s'han d'assemblar al sospitós, i no a la descripció del culpable. En conseqüència, el sospitós s'assemblarà més al culpable que la resta dels membres de la roda, la qual cosa incrementarà el nombre d'errors en cas que el sospitós no sigui el culpable.

Adicionalment, cal subratllar el fet que el testimoni es pugui sentir intimidat davant la presència del sospitós, ja que tal com s'assenyala en aquest article, “segons sembli més convenient al jutge”, el testimoni pot, o no, ser vist pels membres de la roda. Això implica que l'ansietat que per si mateix provoca la situació de reconeixement en el testimoni (per d'equivocar-se, per exemple) augmenti en encarar-se amb el sospitós, amb la coneguda pèrdua en l'execució, i fins i tot amb la inhibició de la resposta per por de possibles represàlies.

La llei d'enjudiciament criminal preveu l'existència de diversos testimonis per a una mateixa identificació:

“Quan siguin diversos els qui hagin de reconèixer una persona, la diligència indicada a l'article anterior s'ha de practicar separadament amb cadascun d'ells, sense que es puguin comunicar entre ells fins que s'hagi fet l'últim reconeixement. Quan siguin diversos els qui hagin de ser reconeguts per una mateixa persona, es podrà fer el reconeixement de tots en un sol acte.”

LECRIM, article 370

Aquest últim punt de l'article 370 pot resultar conflictiu: tal com s'assenyalava anteriorment, hi ha una probabilitat més gran de falses identifications en rodes en què hi ha diversos sospitosos, que en rodes d'un sol sospitós, ja que existeix la possibilitat d'identificar un sospitós innocent quan el vertader culpable és present en la roda.

Finalment, cal assenyalar que la LECRIM recull el dret de sol·licitar la presència d'advocat perquè assisteixi a les diligències policials i judicials de declaració i intervingui en tot reconeixement d'identitat (article 520.2.c.), però hem de recordar que, encara que la presència d'un lletrat legitima una prova de reconeixement, no la fa imparcial. En la nostra opinió, s'ha de validar la roda de reconeixement abans de ser admesa com a prova tant pel jutge instructor com per l'advocat defensor, d'aquesta manera s'evitarien molts errors judicials.

Activitat

4. Enumereu els principals factors que intervenen en la qualitat de les identifications.
5. Entre el model d'un sol sospitós o el de tots són sospitosos, per quin us decantaríeu per al desenvolupament d'una roda d'identificació? Raoneu la vostra resposta.
6. En l'estudi per a la configuració posterior d'una roda d'identificació formada per set membres, dels vint-i-dos testimonis simulats que hi participen, un total de 15 identifiquen el sospitós. Basant-nos en aquestes dades, calculeu la mida funcional de la roda i l'índex de biaix de l'acusat de Doob i Kirshenbaum.

4. Diferències entre l'avaluació clínica i la forense

4.1. La importància de la simulació

L'avaluació forense i la clínica no són equiparables. Els objectius que es persegueixen, i també les conseqüències que se'n deriven, són clarament diferents. Per tant, la labor professional del psicòleg presenta diferències importants en funció del context en què s'estigui treballant.

En la pràctica clínica no es descriuen casos de simulació, pel simple fet que no es busquen (Rogers, 1997). El propòsit del professional consisteix a ajudar el pacient a superar els problemes que refereix, i no cal qüestionar-se la veracitat de la simptomatologia manifestada. Per contra, el forense no sols s'ha de limitar a avaluar-ne l'estat clínic i a interpretar-ne els resultats, sinó que, a més, ha d'estudiar la simulació, ja que les conclusions de la seva anàlisi tenen conseqüències legals que podrien motivar la persona avaluada a falsejar la seva simptomatologia.

En aquest sentit, el *Manual diagnòstic y estadístico de los trastornos mentales* (DSM-V) assenyala que, en tractar-se d'un context d'avaluació medicolegal, s'ha de sospitar simulació, que defineix com "la producció intencionada de símptomes físics o psicològics desproporcionats o falsos, motivats per incentius externs, com ara no fer el servei militar, evitar una feina, obtenir una compensació econòmica, escapar-se d'una condemna criminal o obtenir drogues". No obstant això, en el mateix manual no s'adverteix d'una precaució especial en el camp de l'avaluació clínica ordinària.

En conseqüència, en l'avaluació forense el diagnòstic no es pot conjuminar directament, sinó que s'ha de sotmetre a prova la hipòtesi de simulació. Així, si s'observa simulació el diagnòstic no serà vàlid, mentre que si no se'n troba, s'assumeix el diagnòstic clínic aconseguit (Arce i Fariña, 2007).

Per contra, el pacient acudeix al clínic perquè se sent malalt, la qual cosa fa que el primer assumeixi la informació que li dóna el segon com a vertadera i, per tant, un diagnòstic de simulació seria paradoxal: seria totalment irracional que un pacient que acudeix buscant ajuda a un clínic no la rebés al·legant simulació de malaltia mental.

Exemple

Imaginem una persona que busca ajuda professional i que manifesta al clínic haver estat víctima de violència, a conseqüència de la qual refereix patir un malestar profund que es materialitza en simptomatologia depressiva i ansiosa. No seria assumible que el clínic qüestionés la veracitat del que li explica la pacient si el que es pretén és mantenir el mínim clima de confiança necessari per a dur a terme l'abordatge terapèutic demanat.

Adicionalment, dins de la pràctica forense s'ha de considerar la **dissimulació**, entesa com a ocultació intencionada de simptomatologia clínica per a obtenir algun benefici. Evidentment, en determinades casuístiques judicials, com és l'avaluació en casos de família per a informar de la guarda i custòdia de menors, els progenitors en procés d'avaluació poden obtenir un benefici o evitar un perjudici ocultant símptomes. Per això, en aquests casos, s'ha de sospitar dissimulació, categoria diagnòstica que ni tan sols té cabuda en l'avaluació clínica tradicional.

En resum, l'avaluació clínica no es pot generalitzar a la pràctica forense, ni aquesta al camp clínic perquè els objectes d'avaluació són diferents i perquè en la primera no té cabuda el diagnòstic de simulació, que és de consideració ineludible en l'avaluació forense. En conseqüència, és necessari revisar els instruments d'avaluació psicològica en vista de les demandes que se'ls formulen des de la perspectiva clínica i forense.

4.2. Dels instruments d'avaluació en la pràctica clínica i forense

Els instruments d'avaluació psicològica s'agrupen entorn de tres modalitats, totes elles eines útils en l'avaluació clínica i forense, encara que la seva posada en pràctica i en funcionament siguin diferents:

- **Observació i registre conductual.** L'observació i el registre conductual són un referent continu tant en la pràctica clínica ordinària com en la forense. No obstant això, les finalitats són diferents. Per al clínic, l'objecte és l'observació dels símptomes que no són o no poden ser informats pel pacient (per exemple, llenguatge rar o desorganitzat). Per la seva banda, el forense no sols registra la simptomatologia de la qual el pacient no pot informar, sinó tota aquella altra que pugui entrar en contradicció amb la informació donada pel subjecte (per exemple, s'observen comportaments agressius i falta de control d'impulsos quan el subjecte manifesta ser autocontrolat).
- **Instruments psicomètrics.** Els instruments psicomètrics que es poden usar en la pràctica forense han de ser fiables i vàlids a fi que els resultats puguin ser replicats per un altre perit (es descarten, per tant, aquells instruments no validats o la fiabilitat dels quals no s'hagi estimat). Han de mesurar l'estat clínic general del subjecte i, al mateix temps, proporcionar una mesura directa o indirecta de l'empremta psíquica del delictes; això és, el trastorn per estrès posttraumàtic. No s'han de circumscriure a poblacions clíniques o psiquiàtriques (els subjectes que cal avaluar en la pràctica forense poden ser mentalment sans). Finalment, han de tenir mesures del control de la validesa de les respostes del subjecte.

La gran majoria dels instruments psicomètrics habituals en l'avaluació clínica no compleixen amb aquests requisits, per la qual cosa no són productius i vàlids per a la pràctica forense.

Vegeu també

El trastorn per estrès posttraumàtic s'abordarà en profunditat en el mòdul "Avaluació psicològica en el context legal".

Tot això ha fet que l'instrument psicomètric de referència en el camp forense sigui l'**Inventario multifásico de personalidad de Minnesota-2** (MMPI-2). No obstant això, el seu ús no està lliure de limitacions: no es pot aplicar en tots els casos en requerir unes destreses cognitives per a la seva comprensió que una part significativa de les persones que cal avaluar no disposa; a més, exigeix un temps d'aplicació elevat. En certa manera, amb l'objectiu de pal·liar aquest defecte s'ha desenvolupat l'MMPI-RF, encara que cal dur a terme més recerca per conèixer l'abast d'aquesta nova versió dins del context forense; el mateix que succeeix amb l'adaptació per a adolescents, l'MMPI-A. Com a alternativa per a aquests casos i fins i tot per a ús general, disposem d'altres instruments, com ara el **Cuestionario de 90 Síntomas** (SCL-90-R), que compleixen les comeses anteriors. Però l'avaluació psicomètrica no és una prova suficient per a l'avaluació forense perquè:

- No proporciona diagnòstics, sinó impressions diagnòstiques.
 - No classifica correctament tots els simuladors.
 - El diagnòstic de simulació és compatible amb la formulació d'altres hipòtesis alternatives.
 - Constitueix una tasca conduent a la simulació.
- Entrevista. L'entrevista és, potser, el més rellevant dels instruments d'obtenció d'informació per a l'avaluació de la salut mental. Les entrevistes clíniques en ús, com les que acompanyen els diversos manuals de classificació de les malalties mentals de l'American Psychiatric Association, no són productives per a la detecció de la simulació i conformen una tasca afavoridora de respostes tendencioses, això és, propiciatòries de la simulació. El mateix succeeix amb l'entrevista clínica basada en l'escala de gravetat de símptomes del TEP (Echeburúa i altres, 1997). En aquest sentit, la bibliografia sobre aquest tema adverteix que els subjectes en avaluació forense són capaços de reconèixer la simptomatologia que seria pròpia del seu hipotètic estat mental i fins i tot de discriminar-la d'una altra de no esperada. Com a conseqüència d'aquesta inadequació de l'entrevista clínica tradicional per al context forense, Arce i Fariña (2001) han proposat i validat un format d'entrevista adequat als objectius d'obtenció de l'empremta psíquica sense facilitar la simulació, al mateix temps que disposa d'uns controls de la validesa del protocol a partir de l'estudi de les estratègies de simulació: l'entrevista clinicoforense que, si bé s'ha mostrat fiable, vàlida i productiva en diferents contextos d'avaluació forense, com ara casos d'agressió sexual i intimidació, violència de gènere, accidents de trànsit o d'un trastorn mental no imputable, per si sola no és prova suficient, ja que pot conduir a errors d'omissió (no detectar cap empremta quan n'hi ha) i falses alarmes (informar de simulació quan no és així).

Exemple

Amb relació al diagnòstic d'estat depressiu major per a conèixer el Criteri A3 es pregunta: Heu guanyat o perdut pes? Quant? Obviament, el subjecte que pugui tenir interès a aparèixer com a depressiu troba en aquesta tasca una gran facilitat per a la simulació.

Exemple

Amb relació al Criteri B2 es pregunta: Teniu somnis desagradables i repetitius sobre l'esdeveniment? La seva tasca solament consisteix a discriminar si és davant un símptoma esperat o no esperat per al seu cas.

Vegeu també

L'entrevista clinicoforense s'abordarà en l'apartat dedicat a les tècniques d'entrevista forense del mòdul "Avaluació psicològica en el context legal".

L'avaluació clínica i la forense no són intercanviables i aquesta última no és possible abordar-la des d'una única mesura, sia psicomètrica sia per mitjà d'entrevista. En conseqüència, cal procedir amb una aproximació multimètode i multimesura en la qual es combinin tècniques de mesura basades en una tasca de reconeixement (per exemple, mitjançant instruments psicomètrics) i de coneixement (com l'entrevista).

Vegeu també

En el mòdul "Avaluació psicològica en el context legal" s'exposarà un protocol d'avaluació del dany psíquic en el context forense que incorpora el control de la simulació, ajustant-se a aquests criteris.

Activitat

7. Per què és tan rellevant l'estudi de la simulació en les avaluacions psicològiques dins del context judicial?
8. Quines són les principals limitacions de l'avaluació psicomètrica en l'àmbit forense?

Solucionari

1. Desenvolpeu un esbós amb les principals fites històriques de la psicologia jurídica als Estats Units i a Europa.

- Hugo Münsterberg (1863-1916), pare de la psicologia aplicada, va escriure el 1908 *On the witness stand*, obra que se sol considerar l'inici de la psicologia jurídica moderna.
- McKeen Cattell de la Universitat de Columbia duu a terme el 1893 el primer experiment dins de la disciplina, una simulació dels interrogatoris judicials.
- A Europa la primera referència documentada d'una prova experta a la sala de justícia és de 1896 i va ser proporcionada per Albert von Schrenck-Notzing, que advertia sobre els efectes de la publicitat prèvia al judici.
- La Primera Guerra Mundial va enfocar la psicologia cap a altres temes més rellevants en aquells moments, com els tests psicomètrics.
- Entre les dècades de 1920 i 1940 resorgeix l'interès per la psicologia jurídica, però des dels professionals del dret: el psicologisme jurídic.
- Durant les dècades de 1950 i 1960 es consolida la psicologia forense.
- El 1962 es va establir en la sentència judicial "Jenkins enfront dels EUA" la superioritat de les avaluacions psicològiques sobre les psiquiàtriques.
- Forta irrupció de la psicologia criminal, en la qual destaquen científics com Eysenck, Berkowitz o Bandura.
- La dècada de 1970 es caracteritza per l'assoliment de la majoria d'edat de la psicologia forense i per la influència de la psicologia en el dret processal.
- La dècada de 1980 va representar el reconeixement oficial, mitjançant la institucionalització en l'àmbit acadèmic de la psicologia forense, i el reconeixement més gran del psicòleg dins de l'àmbit judicial.
- La dècada de 1990 va comportar la internacionalització de la psicologia jurídica.

2. Assenyaleu les diferents opcions terminològiques que s'han donat a la psicologia jurídica i advoqueu d'una manera justificada per una.

Les principals opcions terminològiques van ser les següents: psicologia forense, psicologia jurídica, psicologia criminal, psicologia legal, i psicologia i dret. D'acord amb els autors, ens decantem per *psicologia jurídica*, a causa que constitueix una perspectiva més àmplia i reflecteix l'esdevenir experimentat per les contribucions de la disciplina que passen de ser judicials a ser més jurídiques. A més, va ser el terme utilitzat per Mira i López, pare de la psicologia jurídica espanyola, el 1932, per referir-se a aquesta aplicació de la psicologia.

3. Dins de l'àmbit penal, quines són les temàtiques principals en les quals se sol·licita la intervenció de l'psicòleg forense?

- Imputabilitat: avaluació de la capacitat intel·lectual, desenvolupament moral, alteracions psíquiques, por insuperable, intoxicació plena i alteracions en la percepció.
- Avaluació dels eximents incomplets.
- Seqüeles en víctima (abusos, intimidació, violació de domicili, etc.).
- Avaluació de la credibilitat de testimonis.
- Realització d'interrogatoris especials (nens, persones amb deficiències, violacions, etc.).
- Avaluació i/o elaboració de les rodes d'identificació.

4. Enumereu els principals factors que intervenen en la qualitat de les identificacions.

Entre les variables que cal estimar destaquen: el temps, les condicions físiques de la situació (condicions perceptives), els detalls de l'esdeveniment, el tipus d'esdeveniment, l'estrès, les expectatives, el nombre de participants, l'edat i el gènere.

Quant a les variables del sistema, les més rellevants són: la informació postesdeveniment, l'interval de retenció, la composició de la roda, el context de recuperació i les identificacions o descripcions prèvies.

5. Entre el model d'un sol sospitós o el de tots són sospitosos, per quin us decantaríeu per al desenvolupament d'una roda d'identificació? Raoneu la vostra resposta.

Pel model d'un sol sospitós, a causa que presenta una probabilitat d'identificació falsa molt més petita que la del model de tots són sospitosos.

6. En l'estudi per a la configuració posterior d'una roda d'identificació formada per set membres, dels vint-i-dos testimonis simulats que hi participen, un total de quinze identifiquen el sospitós. Basant-nos en aquestes dades, calculeu la mida funcional de la roda i l'índex de biaix de l'acusat de Doob i Kirshenbaum.

Mida funcional de la roda: $n/D = 22/15 = 1,47$.

Índex de biaix de l'acusat: $1/N - D/n = 1/7 - 15/22 = -0,54$.

7. Per què és tan rellevant l'estudi de la simulació en les avaluacions psicològiques dins del context judicial?

És fonamental l'estudi de la simulació a causa que les conseqüències que es deriven de les avaluacions forenses presenten conseqüències legals importants, ja que poden ser usades pel jutge com a mitjà de prova i contribuir a condicionar la direcció de la sentència. En aquest sentit, les persones avaluades es poden sentir motivades a simular símptomes psicològics amb l'afany d'aconseguir objectius o beneficis, com escapar d'una condemna criminal, fer-se amb la custòdia dels fills, obtenir una indemnització econòmica, etc.

8. Quines són les limitacions principals de l'avaluació psicomètrica en l'àmbit forense?

- No proporciona diagnòstics, sinó impressions diagnòstiques.
- No classifica correctament tots els simuladors.
- El diagnòstic de simulació és compatible amb la formulació d'altres hipòtesis alternatives.
- Constitueix una tasca que condueix a la simulació.

Glossari

dissimulació *f* Fenomen contrari a la simulació, consistent en la negació o minimització conscient del patiment de símptomes físics o psíquics, i/o la temptativa d'oferir una imatge més favorable d'un mateix que la real, amb l'afany d'obtenir algun benefici o objectiu (p. ex., aconseguir la custòdia dels fills).

entrevista clinicoforensa *f* Entrevista d'ordre clínic en format de discurs lliure utilitzada per estudiar l'estat clínic (avaluació psicopatològica) dins del context forense.

informació postesdeveniment *f* Informació subministrada a un testimoni per factors externs, com ara altres testimonis, comentaris d'altres casos o informació de la policia, que s'acaba integrant en la seva memòria com si es tractés de records propis.

interval de retenció o de demora *f* En la casuística de les rodes de reconeixement, es refereix al mateix temps que transcorre des de l'observació del fet delictiu fins a la identificació del sospitós.

psicologia jurídica *f* També denominada *psicologia legal*, *psicologia judicial*, *psicologia i dret* o *psicologia forense*, es defineix com l'aplicació de la psicologia a la intersecció entre aquesta disciplina i el dret. Això comporta que la psicologia jurídica estigui conformada per tantes psicologies jurídiques com camps d'interacció hi ha entre la psicologia i la llei: psicologia jurídica del menor, psicologia jurídica de la família, psicologia forense, psicologia judicial, psicologia policial i de les forces armades, psicologia penitenciària, psicologia preventiva del delictes, o victimologia o mediació. Les demandes de cada moment històric, i també l'apilament de coneixements i tècniques, d'intervenció conformen psicologies jurídiques que s'hi adapten.

simulació *f* Producció intencionada de símptomes físics o psicològics desproporcionats o falsos, motivats per incentius externs, com, per exemple, no fer el servei militar, evitar una feina, obtenir una compensació econòmica, escapar d'una condemna criminal o obtenir drogues (American Psychiatric Association, 2013).

variables que cal estimar en la identificació de persones *fpl* Factors que afecten els processos de codificació i retenció d'informació, i que no en permeten la manipulació en casos reals, en no ser ni controlables ni modificables, de tal manera que els seus efectes solament es poden estimar. Per exemple, les condicions físiques de l'escena del crim, l'edat o el nivell d'estrès.

variables del sistema en la identificació de persones *fpl* Factors que poden ser manipulats i optimitzats, almenys en part, per millorar el record i els processos d'identificació. Per exemple, l'interval de retenció, la composició de la roda, les identificacions o descripcions prèvies, etc.

Bibliografia

Lectures recomanades

Echeburúa, E.; Muñoz, J.; Loínaz, I. (2011). "La evaluación psicológica forense frente a la evaluación clínica: propuestas y retos de futuro". *International journal of clinical and health psychology* (vol. 1, núm. 11, pàg. 141-159).

Fariña, F.; Arce, R.; Novo, M. (2005). "¿Qué es la Psicología Jurídica?". A: R. Arce; F. Fariña; M. Novo (ed.). *Psicología jurídica* (pàg. 1-27). Santiago de Compostel-la: Xunta de Galicia.

Fariña, F.; Arce, R.; Real, S. (1994). "Ruedas de identificación: De la simulación y la realidad". *Psicothema* (vol. 1, núm. 7, pàg. 395-402).

Fariña, F.; Arce, R.; Seijo, M. (2005). "Historia de la Psicología Jurídica en América y Europa". A: R. Arce; F. Fariña; M. Novo (ed.). *Psicología jurídica* (pàg. 29-44). Santiago de Compostel-la: Xunta de Galicia.

Jiménez, E. M. (2006). "Introducción histórica a la Psicología Forense". A: J. C. Sierra; E. M. Jiménez; G. Buéla-Casal (coord.). *Psicología forense: manual de técnicas y aplicaciones* (pàg. 31-69). Madrid: Biblioteca Nueva.

Manzanero, A. L. (2010). "Factores del Sistema". A: A. L. Manzanero. *Memoria de testigos. Obtención y valoración de la prueba testifical* (pàg. 169-190). Madrid: Pirámide.

Vilariño, M.; Fariña, F.; Arce, R. (2009). "Discriminating real victims from feigners of psychological injury in gender violence: validating a protocol for forensic settings". *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* (vol. 2, núm. 1, pàg. 221-243).

Obres de referència recomanades

Rogers, R. (ed.) (2008). *Clinical assessment of malingering and Deception*. Nova York: The Guilford Press.

Sierra, J. C.; Jiménez, E. M.; Buéla-Casal, G. (coord.) (2006). *Psicología forense: manual de técnicas y aplicaciones*. Madrid: Biblioteca Nueva.

Weiner, I. B.; Hess, A. K. (ed.) (2006). *Handbook of Forensic Psychology*. Nova Jersey: John Wiley and Sons.